

OMAN PUHEEN KORJAUKSET SUJUVIEN AFAATIKKOJEN KESKUSTELUISSA

—
MINNA LAAKSO

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ
HELSINGIN YLIOPISTOSSA
12. SYYSKUUTA 1997

Väitöskirjatutkimukseni sujuvasta afasiasta liittyy lähtökohdiltaan siihen lähestymistapaan, jossa viimeisten kymmenen vuoden aikana puheen, kielen ja kommunikaation häiriöitä on alettu tarkastella aidoissa kommunikaatio- ja keskustelutilanteissa. Vaikka tutkimukset ovat olleet aineistoiltaan melko suppeita ja metodeiltaan hyvinkin erilaisia, afasian yhteydessä on jo tehty joitakin havaintoja sellaisista keskustelun perusilmiöistä kuin vuoronvaihto, vierusparien ja puhekokonaisuuksien rakentuminen sekä keskustelussa ilmenevien puhumisen, kuulemisen ja ymmärtämisen ongelmien korjaaminen. Koska puhumisen ja ymmärtämisen ongelmat sisältyvät jo afasian määritelmään, korjausten tutkiminen on keskeistä afaatikkojen keskusteluja tutkittaessa. Lisäksi suomenkielisistä arkikeskusteluista alkaa olla kattavaa tutkimustietoa, joka mahdollistaa vertailun afasiaan.

Mitä keskusteluntutkimuksella sitten on annettavana afasian tutkimukseen? Ainakin kaksi yksilön kommunikaation onnistumisen kannalta keskeistä ilmiötä voidaan havaita vain tarkastelemalla keskusteluja: Keskustelussa näkyvät yksilön adaptaatiot eli se, miten hän käyttää afasian rajoituksista huolimatta resurssejaan aidossa kielenkäyttötilanteessa. Lisäksi keskustelu rakentuu osallistujien yhteisenä tuotoksena, jossa tulevat esiin ne yhteistyön muodot, joilla afaattisia ongelmia voidaan ratkoa. Monin tutkimuksin on jo osoitettu, että perinteisin tehtävin ja testein mitattu kielellinen häiriö ja yksilön mahdolliset vaikeudet aidoissa kommunikointilanteissa eivät ole yhteismitallisia. Keskusteluanalyysin etuna onkin sen suuri ekologinen validiteetti eli se, että afasiasta tutkittaessa saatu tieto pätee oikeassa kommunikaatiotilanteessa.

Kun keskustelija kohtaa ongelman omassa puheessaan, hänellä on ensimmäisenä mahdollisuus yrittää korjata se, tehdä nk. itsekorjaus. Muilla keskustelijoilla on tilaisuus puuttua ongelmaan vasta kun pu-

huja on lopettanut puheenvuoronsa. Tutkimukseni käsittelee itsekorjausilmiötä keskusteluissa, joissa yhtenä osanottajana on sellainen afaattinen henkilö, jonka sujuva puhe sisältää runsaasti äänneasultaan tai merkitykseltään muuntuneita sanoja ja jopa uudissanoja. Lukuisten äänne- ja sanatason virheiden vuoksi sujuvien afaattikkojen puhetta on pidetty lähinnä merkityksettömänä jargonina. Lisäksi on oletettu, että afaattikko itse ei välttämättä ole tietoinen puheensa ongelmista, mistä syystä puheen virheet saattavat jäädä korjaamatta. Tutkimuksessani selvitin sitä, kuinka usein ja missä kohdin sujuvat afaattikot aloittivat itsekorjauksen tuotettuaan afaattisen sanamuodon. Tutkin myös sitä, miten itsekorjaus afaattikon omassa puheenvuorossa eteni ja vertasin tätä normaalipuhujien itsekorjauksiin. Lisäksi tarkastelin sitä, miten vuorovaikutus afaattikon ja hänen puheensa vastaanottajien välillä toimi meneillään olevan itsekorjausvuoron aikana.

Metodina on käytetty etnometodologista keskustelunanalyysia. Vaikka tutkimus on keskustelunanalyttinen, se pyrkii myös uusiin afasiologisiin havaintoihin siitä, miten afasia keskustelutilanteessa ilmenee, sillä keskusteluvuorovaikutuksen jäsentymisestä puheen ja kielen häiriöiden yhteydessä on vielä kovin vähän tietoa.

Tulokset osoittivat ensinnäkin sen, että vaikka sujuvien afaattikkojen tyypillisesti pitäisi jättää puheensa ongelmat korjaamatta puutteellisen puheen ymmärtämis- ja monitorointikykynsä vuoksi, tässä aineistossa itsekorjauksia ilmeni verrattain usein. Lisäksi afaattikot merkitsivät puheensa ongelmia esimerkiksi naurahduksin ja osoittivat näin olevansa tietoisia näistä. Puheen ymmärtämishäiriö ei myöskään korreloinut merkittävästi korjauksen aloittamiseen afaattisen sanamuodon jälkeen. Onkin aihetta olettaa, että korjauksen aloittamiseen vaikuttaa puheen monitoroinnin lisäksi

myös afaattisen virheen merkitys meneillään olevassa vuorovaikutustilanteessa. Tätä käsitystä vahvistaa se, että korjaamattomuus ilmeni hyvin säännönmukaisissa kohdissa puhujan ilmausta: esimerkiksi vuoronloppuiset virheet, jotka eivät enää samassa määrin vaarantaneet puheenvuoron sisällön ymmärtämistä, saatettiin jättää korjaamatta. Samoin, jos afaattisia sanoja ilmeni useita perättäin, toistensa korjauksina, viimeisiä ei enää korjattu. Itsekorjauksen aloitus vaikuttaakin kontekstiherkältä toiminnolta, joka on sidoksissa siihen, millainen ongelma on ja missä kohtaa keskustelua se ilmenee.

Millaisia afaattikkojen itsekorjaukset sitten olivat? Afaattikot aloittavat itsekorjauksen samoissa kohdin ja samanlaisin keinoin kuin normaalipuhujat, melko välittömästi ongelman ilmetessä samassa vuoron rakenneyksikössä tai sen siirtymätilassa. Korjaukset aloitettiin tavallisesti keskeyttämällä puhe, pitämällä tauko tai käyttämällä korjauspartikkeleja *eiku*, *siis* ja *tai*. Suomenkielisiin normaalipuhujiin verrattuna aloituksiin saattoi kuitenkin kasautua useita edellä mainittuja aloituselementtejä. Myös korjausoperaation jatko oli mutkikkaampi kuin normaalipuhujilla: siinä oli jopa useita korjausyrityksiä. Uusien afaattisten sanojen ilmeneminen ja sananlöytämisvaikeudet rajoittivat korjaamisen onnistumista, niin että oman puheen korjausjaksot saattoivat venyä useiden minuuttien kestoiksi.

Koska oman puheen korjaaminen vei aikaa, vuorovaikutus keskustelukumppanien kanssa korostui aineistossa eri tavalla kuin normaalipuhujien nopeissa itsekorjauksissa. Afaattikot muun muassa pyrkivät pitämään puheenvuoronsa korjausyritysten aikana suuntaamalla katseensa seinään tai kattoon ja kohottamalla kätensä. Toisaalta jotkut afaattikot suuntautuivat toiseen keskustelijaan katsomalla ja kääntymällä tätä

kohti, erityisesti pitkään jatkuneiden sanahakuyritysten aikana. Tällöin keskustelukumppanit saattoivat osallistua korjaukseen ehdottamalla sanaa, jota afaatikko haki, tai olla osallistumatta ja näin osoittaa suuntautuvansa afaatikon omiin korjausyrityksiin.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että tässä aineistossa sujuvat afaatikot huomioivat ja korjasivat puhettaan enemmän kuin afasiakirjallisuudessa yleisesti esitetään. Oman puheen korjaaminen riippui myös ongelman laadusta ja sijainnista keskustelussa. Niin korjauksen aloittaminen kuin sen toteuttaminenkin noudattivat pääosin suomalaisessa puheyhteisössä vallitsevia käytänteitä lukuun ottamatta toiminnan pidentäjä kestoja ja korjauksen toteutuksessa käytettyjä epätavallisempia keinoja kuten eleitä. Ei-kielellinen vuorovaikutus taas toimi afasiasta huolimatta hyvin, niin että afaatikot esimerkiksi pystyivät säätelemään vuoronpitoaan keskustelussa. Tutkimus

uudistaakin käsityksiä sujuvan afasian luonteesta ja avaa myös uusia näköaloja afasian kuntoutumisprosessiin. Erityisesti keskustelun tutkimus voi täydentää afasian diagnosoimista ja terapian tähänastista kieli- ja häiriökeskeisyyttä.

Toivon, että tutkimukseni liittyy osaltaan viime vuosina maailmanlaajuisesti vireeseen afaatikkojen keskusteluvuorovaikutuksen tutkimukseen. Tulevan tutkimuksen haasteena näen erityisesti yhtä puheenvuoroa laajempien vuorovaikutusjaksojen tutkimuksen. Näissä jaksoissa näkyvät selvemmin sekä afaatikon että keskustelukumppanin toiminta, esimerkiksi se miten he ratkovat ongelmia yhteisvoimin. Erittäin tärkeää on myös ottaa tutkimuksen kohteeksi afaatikkojen arkiset keskustelut perheenjäsenten ja ystävien kanssa, vaikka näiden keskustelujen tallentaminen ei ole aivan ongelmatonta. ■

MINNA LAAKSO *Self-initiated repair by fluent aphasic speakers in conversation*. Studia Fennica Linguistica 8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997.

Sähköposti: milaakso@Kruuna.Helsinki.Fi